

SOCIÁLNĚ EKONOMICKÉ NORMATIVY A JEJICH VÝZNAM V SOCIÁLNÍM PLÁNOVÁNÍ – NÁMĚTY K OBSAHU A ŘEŠENÍ

M. JIŘIČKA

JIŘIČKA M. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha). *Societal-Economic Normatives and their Role in Social Planning — Subjects for the Contents and Solution*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 3-9, 1976.

The necessity of quantitatively studying and expressing the societal phenomena is stressed in the paper. We cannot do without normatives when drawing social plans; the creation of normatives is necessary for an exact determination of planned trends. Taking the up-to-now experience with social planning in agricultural and food enterprises, and the experience obtained in the regional social planning as a basis, the author points out for which spheres it will be necessary to determine societal-economic normatives. These normatives are classified, and the subjects for the contents, solution and drawing of the normatives in individual proposed spheres are presented.

Při zpracování sociálních plánů vystupuje do popředí pochopitelná nutnost kvantitativního zkoumání a vyjádření různých sociálních jevů. Rozsah kvantitativního zkoumání je nepřímou charakteristikou rozvoje každé vědecké disciplíny, neboť jeho předpokladem je určitý stupeň kvalitativních poznatků.

Stupeň racionálního poznání a tím i kvantifikace vyžaduje adekvátnost sociálních pojmů, tj. přiřazení sociálních pojmů pojmům matematickým.

V sociálním plánování jde jak o věcnou, tak i formální adekvaci. Při věcné adekvaci jde především o konstrukci sociálních veličin a interpretaci z hlediska kvalitativního obsahu. Formální adekvací vystihneme společné kvalitativní vlastnosti jednotlivých veličin a jejich vzájemné vztahy. Adekvace umožňuje vyhodnotit současnou úroveň sociálního jevu, intenzitu jeho společného působení a formu rozvoje a konkretizace.

Při stanovení sociálně ekonomických normativů je třeba vycházet ze široce založené sociální statistické dokumentace. Také při zpracování a vyhodnocování sociálních ukazatelů se neobejdeme (při použití dostupných metod v sociálním plánování) bez normativů, které nám pomohou v základní reálné orientaci plánu.

Stav každého sociálního jevu vystihuje určitý konkrétní sociální ukazatel. Některé sociální jevy lze kvantifikovat prostou sumarizací (např. celkové množství pracovníků). Jiné musíme zjišťovat formou standartních jednic nebo ekvivalentů (sociálních normativů).

Sociální normativy se mohou značně odlišovat od normativů používaných v ekonomickém plánování. Někdy mají charakter sociálních úloh, jejichž realizace probíhá v určité časové etapě.

Dosud jsou nejvíce rozpracovány sociální normativy při charakteristice člověka jako výrobní síly.

Při naší výzkumné práci v oblasti sociálního plánování jsme několi-krát zdůraznili, že sociální plánování není nová vědní disciplína, ale

především praktické využití poznatků již rozvinutých společenských věd (především ekonomie a sociologie). Zvláště při promýšlení tematiky sociálně ekonomických normativů považujeme za přínos účelné shrnutí poznatků z celé řady dalších vědních disciplín, které tak pomohou ve prospěch pracujících stanovit směrná čísla, limity, pro člověka prospěšné a rozumné trendy v celé složité problematice jeho postavení nejen ve výrobě, ale i ve veřejné činnosti, při využívání volného času, kulturním vyžití apod.

První práce na přípravě sociálně ekonomických normativů budou nutně zaměřeny na kodifikaci dosud získaných propočtů, koeficientů i jiných kvantifikovatelných údajů. V další fázi půjde o získání údajů z komplexních programů péče o pracovníky. Na základě bohatého číselného materiálu bude možné přejít k výpočtovým pracem pro stanovení příslušných normativů.

Normativy bude nutné stanovit pro tyto okruhy:

1. Zlepšování profesionální a sociální struktury kádrů
2. Sociálně ekonomické normativy umožňující dokonalejší řízení výroby, organizaci a lepší pracovní podmínky
3. Sociálně ekonomické normativy v oblasti zlepšování životních podmínek
4. Normativy ke zlepšení podmínek osídlení, sídlištních a bytových podmínek
5. Normativy, resp. směrná čísla, pro zvýšení sociální aktivity a pro oblast výchovy socialistického člověka
6. Normativy pro oblast odměňování v závislosti na podmínkách pracovní výkonnosti člověka
(Ze sociálního hlediska je např. nutné důsledně dbát, aby pracovníkům byly přidělovány práce podle získané kvalifikace a podle toho v souladu s produktivitou práce odměňování.)
7. Normativy potřebné k finančnímu zajištění sociálního rozvoje.

Při dosavadní výzkumné práci v této oblasti se nám již podařilo aplikovat některé poznatky. Práce je však dosud spojena s řadou obtíží, zvláště s určitým nedostatkem sociálně ekonomických informací. V tom směru by mohla značně pomoci zaváděná automatická informační soustava. Rovněž rozvoj ergonomie — mezioborové disciplíny využívající poznatků biologických, společenských a technických vědních oborů pro optimalizaci vztahů mezi výkonnostními možnostmi člověka a pracovními podmínkami, přináší velmi cenné údaje, které lze plně využít v sociálním plánování. Také materiály Mezinárodního úřadu práce vymezují tuto disciplínu jako vědu o přizpůsobení práce člověku, jejímž cílem je dosáhnout zvýšení pracovní výkonnosti a produktivity práce přizpůsobením pracovních podmínek výkonnostní kapacitě a schopnostem pracovníků.

A právě v sociálním plánování jde o vyjádření pohledu na řešení problematiky podmínek pro činnost člověka, kdy je člověk se svými výkonnostními možnostmi rozhodujícím pro všechna věcná opatření a nikoliv druhořadým, s nutností podřídit se již existujícím podmínkám a nárokům práce.

Komplexní přístup k postavení člověka v pracovním procesu i mimo něj je specifickým metodologickým rysem sociálního plánování.

NAMĚTY K OBSAHU ŘEŠENÍ A SESTAVENÍ NORMATIVŮ V JEDNOTLIVÝCH OKRUZÍCH

ad 1)

Sociálně ekonomické normativy ke zlepšování profesionální a sociální struktury kádrů musí samozřejmě vycházet z ekonomických výpočtů pro stanovení potřeby práce a pracovních sil. Na tomto úseku byla ekonomy potvrzena jako nejvhodnější normativní metoda s použitím normohodin živé práce jednotlivých profesních skupin pracovníků.

V tom směru však pro účely sociálního plánování musíme, podle mého názoru, přesně stanovit jaké schopnosti a pracovní zátěž vyžadují příslušné ekonomické normy. V dosavadní praxi se nám v této oblasti osvědčuje konstrukce „koeficientu využití kvalifikace“ a další (J i ř i č k a, 1975).

ad 2)

Při propracování normativů, které mají umožnit dokonalejší řízení výroby, organizace a lepší pracovní podmínky, věnujeme pozornost:

- analýze pracovní situace a vymezení problému,
- experimentu nebo hledání v praktických, případně modelových podmínkách,
- ověření a zhodnocení účinnosti i užitečnosti zásahů a jejich přínosu.

Konečný výsledek pracovní činnosti člověka v práci je ovlivněn působením řady funkčních článků, které působí na člověka, na velikost jeho námahy i na ekonomický výsledek práce. Jde o vytvoření základních předpokladů pro optimální výkonnost člověka při práci.

Míra působení a závažnost jednotlivých faktorů pracovního prostředí na organismus člověka jsou závislé na zvláštностech pracovní činnosti, a nelze je proto hodnotit izolovaně.

Mezi nejzávažnější vlivy patří:

- fyzikální faktory (hluk, tlak, osvětlení aj.),
- toxické faktory (CO, CO₂, sirouhlík aj.),
- hygienické podmínky.

Při správném přístupu je nutno věnovat také pozornost individuálním dispozicím pracovníka (věk, pohlaví, zdravotní stav, zdatnost a konstituce, schopnost adaptovat se na nové podmínky).

Mezi faktory individuálních dispozic pracovníka podmíněných společensky patří výběr, výchova, výcvik, stupeň kvalifikace, motivace a stupeň zainteresovanosti, postoj k práci, ochota pracovat správně a některé osobní charakteristiky, např. odpovědnost, kritičnost, agresivita, bojácnost apod.

Již při zpracování komplexních programů byla analýza sociální struktury kolektivů zaměřena na struktury profesní, kvalifikační i demografické.

V této skupině mají také svoje místo normativy v oblasti ochrany a bezpečnosti při práci a zdravých pracovních podmínkách, jimiž se usměrňuje vývoj ucelenou soustavou charakteristik, norem, směrných čísel a standardů hygienické, technické, organizační a výchovné povahy.

Jsou to například:

- ukazatel počtu kalendářních dnů pracovní neschopnosti ve vykazovaném období;
- ukazatel četnosti pracovních úrazů;
- ukazatel četnosti nových onemocnění;
- index pracovní neschopnosti;
- ukazatel četnosti postihů pracovníků za porušení předpisů bezpečnosti při práci;
- ukazatel ekonomické závažnosti hmotných postihů pracovníků za porušení předpisů bezpečnosti při práci;
- ukazatel odškodnění za pracovní úrazy a nemoci z povolání a regresních náhrad;
- ukazatel bezpečnostní osvěty;
- ukazatele plánu ozdravných opatření neinvestiční povahy.

ad 3)

Vycházíme z toho, že člověk vytváří se svým okolím soustavu, v níž jednak sám se přizpůsobuje vnějším podmínkám, jednak svou činností tyto podmínky mění.

V podstatě se snažíme dosáhnout rovnováhy mezi nároky vnějšího okolí na člověka a schopnostmi člověka se s těmito nároky vyrovnat.

Tyto okolní podmínky tvoří soubor živých i neživých objektů přírody a společnosti, které působí na člověka a vytvářejí objektivní realitu jeho existence.

Jichž struktura je charakterizována:

- kvalitativními složkami – např. fyzikálními (tlak, teplota apod.), chemickými (např. složení vzduchu atp.) a společenskými (např. přítomnost ostatních lidí)

- kvantitativním působením jednotlivých složek – např. intenzitou, koncentrací apod.

- časovými parametry působení jednotlivých složek – např. délkou trvání, opakovatelnosti, pravidelnosti apod.

ad 4)

Výstavba sídlišť i péče o bydlení pracovníků představuje celý souhrn činností. V tom směru můžeme využít již některé vypracované normativy, které je vhodné usměrňovat např. v rámci podnikové sociální politiky z hlediska možností podniků.

Úroveň bytového hospodářství je charakterizována zejména průměrným počtem nových bytů připadajících na pracovníky, počtem žadatelů o nový byt, ukazatelem struktury bytové vybavenosti podle druhu, kategorie a velikosti bytu.

Mimořádný význam v této oblasti mají sociální a hygienická zařízení a dodržování platných předpisů a norem.

ad 5)

Řešení racionálních režimů práce se stává v současné době stále výraznějším prostředkem racionalizačních opatření zaměřených nejen na zlepšování podmínek pro pracovní výkonnost a kvalitu práce, ale i ke zlepšování pracovní pohody a zdravotního stavu pracovníků, k možnosti správně organizovat využití volného času i přiměřené podmínky pro rozvíjení sociální a občansko-politické aktivity.

Význam správného režimu práce a oddechu vyplývá z poznání, že člověk není schopen pracovat se stejnou výkonností delší dobu.

Vycházíme-li z poznatků o kolísání pracovní výkonnosti člověka a o jeho časovém omezení výkonnosti v průběhu pracovní doby, lze racionální řešení směnového režimu práce a oddechu spatřovat především:

- v předcházení a kompenzaci únavy a oddálení poklesu pracovní výkonnosti;

- v rovnoměrném rozložení pracovního zatížení, a tím zrovnoměnění pracovního výkonu;

- v zajištění souladu mezi prací, odpočinkem, stravováním a osobními potřebami pro dosažení pocitu osvěžení a pracovní pohody. Patří sem i normativy nutné k péči o společné stravování na dobré úrovni.

Pro důkladnější zpracování je třeba se také věnovat v této souvislosti metodám řešení lidské spolehlivosti a na základě získaných výsledků stanovit průměrný požadovaný normativ.

Získávat spolehlivostní data lze různými způsoby:

- a) protokoly o selháních a chybách,

- b) komplexním testováním lidského faktoru v systému,

- c) analýzou lidského faktoru při návrhu systému,

- d) testováním senzorických, mentálních a motorických vlastností člověka.

- e) testováním modelových situací, simulace, zkoušek aj.

Ve vlastní péči o dobré podmínky při využívání volného času je třeba rozvíjet nejen organizovanou tělovýchovnou a sportovní činnost, ale dbát o trvalý růst ukazatelů v oblasti manuálních aktivit (kutilství, pěstitelství, koníčky), uměleckých aktivit (divadlo, hudba, výtvarné umění), intelektuálních aktivit (tisk, dobrovolná výzkumná činnost aj.), společenských aktivit (veřejná politická činnost, společenské zábavy, hry).

Dosti propracované jsou ukazatele péče o rekreaci. V souboru údajů sledujeme počty obytných místností a lůžek, počty rekreaantů, využívání rekreačních zařízení.

Stav a podmínky péče o rekreaci charakterizují souhrnně tyto ukazatele:

- vybavenost podniku vlastními rekreačními zařízeními (průměrný počet pracovníků připadající na 1 lůžko a 1 pokoj)

- struktura rekreace vyjadřuje počet účastníků jednotlivých druhů rekreace na počet pracovníků zemědělského podniku

- ukazatele úrovně podnikové rekreace (např. průměrný počet rekreaantů na lůžko, průměrný počet rekreačních dnů na lůžko, počet rekreačních dnů připadajících na jeden provozní den rekreačního zařízení).

Pro sledování pracovní iniciativy je k dispozici řada sumárních ukazatelů. Zvláště však je třeba sledovat podložený ekonomický dopad této iniciativy.

ad 6)

Pracovní výkon člověka v sociálním plánování považujeme za výsledek souladu (příp. nesouladu) celé řady funkčních článků, které na sebe navazují a pracovní výkonnost člověka ovlivňují – zlepšují nebo zhoršují.

Pro praktickou potřebu stanovení podmínek optimálního pracovního výkonu je třeba analyzovat

a) vliv objektivního působení pracovních podmínek na člověka v průběhu pracovního procesu,

b) hranice výkonnostního omezení člověka, které podmiňují a limitují účinnost technického rozvoje a všech technologických a organizačních podmínek.

Odměna musí být v relaci s produktivitou. Sociálním plánem a jeho normativy však musí být vytvořeny podmínky k možnosti dosažení maximálního výkonu. Dobrou orientaci při přípravě normativů nám v tomto směru poskytuje např. výpočet ukazatele potenciální pracovní zátěže.

ad 7)

V nedaleké budoucnosti se neobejdeme v sociálním plánování bez směrných normativů finančního zajištění sociálního rozvoje.

V současné době se usilovně snažíme využívat vlastních zdrojů zemědělských podniků k financování akcí plánu sociálního rozvoje kolektivů pracujících. Směrné normativy finančního zajištění akcí plánovaných prostřednictvím sociálních plánů usnadní nejen kalkulaci příslušných opatření, ale současně navrhovatele usměrní v jeho rozhodnutích žádoucím směrem.

ZÁVĚR

Perspektivy sociálního rozvoje jsou určeny rozvojem jeho ekonomické základny. Při sestavování sociálních plánů musí být v konkrétních ukazatelích stanoven příslušný trend sociálního rozvoje i jeho limitující podmínky.

Základním smyslem sociálního plánování je zavádění plánovitosti, optimálnosti a racionálnosti do řízení činnosti pracovních kolektivů. Ko-
nečně principem sociálního plánování musí být jeho konkrétnost. V těchto směrech budou sociálně ekonomické normativy nesporným přínosem.

Literatura

JIRIČKA, M.: Využití matematických metod a ekonomické zjišťování vlivu lidského činitele na řízení ekonomického rozvoje pro účely sociálního plánování. In: Sbor. Cs. sociologické společnosti ze semináře v Liblicích. 1975, s. 184-202.

Došlo dne 27. 2. 1976

JIRIČKA M. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha). *Sociálně ekonomické normativy a jejich význam v sociálním plánování – náměty k obsahu a řešení*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 3-9, 1976.

V práci se ukazuje na nutnost kvantitativního zkoumání a vyjádření sociálních jevů. Při sestavování sociálních plánů se neobejdeme bez normativů, jejichž tvorba je potřebná pro správné stanovení plánovaných trendů. Na základě dosavadních zkušeností se sociálním plánováním v zemědělských a potravinářských závodech i ze zkušeností v oblastním sociálním plánování je ukázáno, pro které okruhy bude nutné stanovit sociálně ekonomické normativy. Tyto normativy jsou rozříděny a jsou zde podány náměty k obsahu, řešení a sestavení normativů v jednotlivých navržených okruzích.

ИИРЖИЧКА М. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага). Социальноэкономические нормативы и их значение в социальном планировании — предложения для содержания и решения. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 3-9, 1976.

В работе подчеркивается необходимость количественного изучения и выражения социальных явлений. При составлении социальных планов мы не обойдемся без нормативов, создание которых необходимо для правильного определения плановых тенденций. На основе существующего опыта по социальному планированию в сельскохозяйственных и пищевых предприятиях и опыта в областном социальном планировании видно, для каких округов необходимо установить социальноэкономические нормативы. Эти нормативы классифицированы, и в работе вносятся предложения для содержания, решения и составления нормативов в отдельных предлагаемых округах.

JIRČKA M. (Forschungsinstitut für Ökonomik der Land- und Nahrungsmittelwirtschaft, Praha). Sozialökonomische Normative und deren Bedeutung in der sozialen Planung — Anregungen zu dem Inhalt und der Lösung derselben. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. zeměd. 12 (1) : 3-9, 1976.

In der Arbeit wird auf die Notwendigkeit der quantitativen Untersuchung und Äußerung der sozialen Erscheinungen gezeigt. Bei der Zusammenstellung der Sozialpläne sind Normative unentbehrlich, deren Schaffung für die richtige Festlegung der geplanten Trends notwendig ist. Aufgrund der bisherigen Erfahrungen mit der sozialen Planung in der Landwirtschafts- und Nahrungsmittelbetrieben sowie aufgrund der Erfahrungen mit der regionalen Sozialplanung wird gezeigt, für welche Bereiche es notwendig sein wird, die sozialökonomischen Normative festzulegen. Diese Normative werden klassiert und in dieser Verfassung Anregungen zum inhaltlichen Blickpunkt und zur Lösung und Zusammenstellung von Normativen in einzelnen vorgeschlagenen Bereichen gegeben.

Adresa autora:

Ing. Miroslav Jiříčka, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
